

О. Матвеева

ІМПЕРАТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ЙОГО ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Досліджено загальнотеоретичні засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад, що в умовах перманентного загострення кризових явищ у соціальній, екологічній та економічній сферах суспільного буття набули ознак імперативів. Розглянуто основні складові цього концепту у його триєдиній структурі. Наведено визначення цього поняття крізь призму взаємопов'язаності та синергічної єдності його структурних компонентів.

Ключові слова: сталий розвиток територіальних громад, державне управління, економічна складова, соціальна складова, екологічна складова.

Проблемним аспектом обраної тематики дослідження є розроблення підходу до розуміння сутності поняття “сталый розвиток територіальних громад” у контексті співвідношення значимості та взаємообумовленості кожного з його складових компонентів у процесі соціо-еколого-економічного піднесення територій; формування засад його підтримання та гарантування органами державного управління й місцевого самоврядування, що є важливим завданням прогресивного розвитку української нації та світової спільноти загалом у довгостроковій перспективі.

Дослідженням різних аспектів проблеми сталого розвитку територій з позиції науки державного управління приділено увагу багатьох вітчизняних вчених, серед яких, зокрема: О. Алимов, О. Бобровська, З. Герасимчук, С. Дорогунцов, І. Дробот, Л. Корнійчук, О. Крайник, М. Малік, Є. Матвіїшин, О. Надоша, І. Парасій-Вергуненко, В. Трегобчук, І. Чикаренко. Проте практична невирішеність низки питань узгодження соціальних, економічних та екологічних інтересів у системі управління всіх рівнів актуалізує доцільність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – дослідити теоретичні засади сталого розвитку територіальних громад, розкрити його зміст та сутність, визначити складові.

Забезпечення сталого розвитку територіальних громад, що передбачає невинищувальне природокористування на користь соціальному благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь, зорієнтованих на посилення економічної спроможності господарських комплексів, здобула за останні роки стрімкого розвитку. За минулі десятиріччя інституціями ООН було розроблено і проголошено ряд концепцій глобального розвитку, спрямованих на подолання системної кризи соціо-еколого-економічної кризи у її глобальному вимірі [1]. Сформована у результаті концепція сталого розвитку спрямована на паралельне вирішення трьох основних завдань – забезпечення росту енерго- та ресурсоощадної економіки за умови одночасного покращення екологічної ситуації та вирішення низки соціальних питань, передусім, подолання бідності (рис. 1).

Аналізуючи засади запропонованої концепції, сталий розвиток як концепт якісних суспільних перетворень можна представити у формі класичної тріади компонентів – екологічної, економічної та соціальної, що мають однаково важливе значення для

забезпечення безпечності, стійкості та збалансованості процесів еволюційного розвитку територіальних систем (рис. 2).

Рис. 1. Складові концепції сталого розвитку

Рис. 2. Декомпозиція складових компонентів тріади сталого розвитку територіальних громад: класичний підхід

Зображаючи класичну тріаду компонентів сталого розвитку територіальних громад у формі ієрархічної піраміди (рис. 3), можна візуалізувати основні концептуальні положення теорії сталого розвитку, основою якої є забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги територіальної системи. На вершині піраміди – додана вартість (різниця між вартістю продукції, що випускається, вартістю засобів виробництва та здобутою ринковою вартістю, що враховує вартість очікувань потенційних покупців від цієї продукції та ціну бренда). У широкому розумінні під доданою вартістю розуміють таку ринкову вартість, що перевищує затрати на виготовлення продукту (товар чи послуга) за рахунок використання факторів високої споживчої цінності, іміджу виробника / надавача послуги та бренду. Це поняття відображає зміст завдання економії природних ресурсів та посилення ваги інтелектуальної праці у ціноутворенні, що визначає вартість регіонального продукту, створюваного територіальними громадами, максимізує дохід їх бюджетів [2, 3]. Тоді завдання управління потенціалом сталого розвитку в узагальненому формулюванні можна звести до всебічного сприяння максимізації сукупного доходу за рахунок економії наявних ресурсів та посилення ролі інтелектуального капіталу в їх використанні у господарській діяльності територіальних громад.

Рис. 3. Ієрархічна піраміда тріади компонентів управління сталим розвитком територіальних громад

Зважаючи на такі міркування, управління потенціалом сталого розвитку ґрунтується на відповідних принципах, що відбивають зміст та сутність ощадливого використання обмежених природних ресурсів та безмежність інтелектуальних, що можуть мати не меншу соціальну значимість та максимізувати сукупний дохід (рис. 4).

Рис. 4. Основні принципи управління сталим розвитком територіальних громад

Зміст наведених принципів реалізації основ концепції сталого розвитку дозволяє глибше зрозуміти суть цього всеохоплюючого поняття еволюції соціогосподарських систем. У межах сучасних дослідницьких підходів поняття “сталий розвиток” (від англ. “sustainable development”) є предметом ґрунтовного аналізу вчених у сфері природничих і гуманітарних наук і буквально перекладається як “тривалий розвиток на власній основі”, “сам себе підтримуючий тривалий розвиток” [4]. Тому у науковій думці сформувалася значна кількість визначень сутності поняття “сталий розвиток”, якими вченими неодноразово було описано процеси розвитку та рівні територіальних систем (біологічних, соціально-економічних, політичних, географічних). Так, на думку З. Греффа, “сталий розвиток – це концепція, ідеологія, реакція світового співтовариства на кризові явища у біосфері, економіці, сфері міжнародних відносин” [5]. З огляду на це, сталий розвиток як нова форма соціальної динаміки стосується всіх сфер соціально-господарського буття і потребує науково-методологічного розроблення моделей і механізмів його запровадження у практику господарювання. Найменш розробленими його аспектами наразі залишається проблема формування ефективних систем державного управління в умовах прагнення до формування сталого розвитку територіальних громад, перехід суспільств до принципів такого розвитку, формування та застосування механізмів досягнення зазначеного стану та управління ним з метою його збереження.

У контексті дослідження проблеми сталого розвитку для більшості вчених першочергове значення мало обґрунтування та розробка відповідних сценарних методик переходу територій до його умов. Важлива роль у цьому напрямі належить “базовому сценарію інерційного розвитку”, який враховує обґрунтування конкретних заходів для забезпечення умов сталого розвитку. В іншому випадку, відсутність такого “сценарію” призведе до ресурсної кризи, для попередження якої було виокремлено нову форму соціальної організації – “стале суспільство”, покликане забезпечувати його стаціонарний стан розвитку. Ця думка підтримувалася такими вченими, як Д. Туркотт, Д. Сорнетте, на переконання яких “процес переходу суспільства до сталого розвитку є своєрідною формою руху від несталості до сталості суспільства, він потребує масштабних, глибоких та багатогранних дій: від перегляду філософських та світоглядних концепцій, перебудови політичних систем та держав на всіх організаційних рівнях” [6]. Тому для людства на сучасному етапі його глобалізаційного поступу першочерговим питанням є розроблення ефективних оптимізаційних інструментів забезпечення швидкого переходу до концепції сталого розвитку. Стратегічно важливими з цієї позиції є механізми державного управління, які мають не лише забезпечити перехід нації до сталого розвитку, але й гарантувати належне й ефективне управління таким розвитком, протистояти ймовірним ризикам, які виникнуть, якщо суспільство упродовж короткого періоду часу не досягне відповідної сталості у розвиткові екологічної, економічної й соціальної підсистем територій.

Не менш цікавим у методологічному сенсі є підхід Д. Стигліца, в межах якого сталий розвиток розглядається як “розвиток, який має дозволити людству уникнути можливого передчасного зникнення з обличчя Землі в результаті самознищення під впливом власних варварських дій стосовно оточуючої дійсності” [7]. Дійсно, на думку експертів ООН, сталий розвиток являє собою такий “розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але й не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти їх потреби” [8]. Зважаючи на це, основою забезпечення сталого розвитку суспільств є реалізація двох рівнів потреб, серед яких: реалізація потреб найбідніших прошарків населення та потреби турботи про соціальну справедливість з боку заможних прошарків [9]. Таке розуміння змісту запропонованої концепції також підтверджується програмними документами ЮНЕСКО, де чітко сформульовано основні завдання сталого розвитку: “розквіт, справедливість та здорове оточуюче середовище, що є мрією для кожної сучасної людини... сталий розвиток робить можливим реалізацію цієї мети за допомогою правильно здійсненого вибору та правильної політики держав, спрямованих на вирішення трьох взаємопов’язаних завдань: підтримання економічного росту, охорона оточуючого середовища; досягнення соціальної справедливості” [10].

Відповідно до зазначених положень цих документів, одним і найбільш відомих на пострадянському просторі ідеологів утвердження концепції сталого розвитку В. Даніловим-Данільяном, а також його послідовником К. Лосєвим, було запропоновано визначення сталого розвитку: “такий розвиток, який не виводить глобальну цивілізацію за межі господарчої ємності біосфери... він не викликає у біосфері процесів руйнування, результатом якого може стати виникнення умов, для людини принципово неприйнятних” [11]. Проте більш конкретизовано розуміння цього терміна представлено у концепції А. Урсула, яка визначає, що “сталий розвиток – це керований системно-збалансований соціо-природний розвиток, який не руйнує природне середовище, забезпечує виживання та безпечно довге існування цивілізації” [12].

Особливої уваги в цьому сенсі заслуговує концепція безпеки сталого розвитку, в межах якої сформульовано основні принципи подолання та уникнення викликів, загроз, ризиків і небезпек, об'єктивно обумовлених відсутністю або слабкістю національних систем безпеки в межах адекватних моделей державного управління, здатних до розроблення та застосування ефективних інструментів, які б не дозволяли критичних відхилень від “закономірного природно-історичного розвитку людських системних утворень” [13]. У такому контексті розглядаються нові пріоритети діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки, які покликані забезпечувати умови сталого-безпекового розвитку, досягнути якого можливо лише “шляхом переведення всього суспільного розвитку з небезпечних, несприятливих шляхів на безпечні та сприятливі” [14]. Зважаючи на це, під сталим розвитком потрібно розуміти безпеку будь-якого розвитку, досягнення якої уявляється можливим лише шляхом оптимізації процесів розвитку сучасного суспільства та узгодження їх із його природно-історичними й геополітичними закономірностями функціонування.

У підтвердження цього А. Урсул та Т. Урсул під сталим розвитком розуміють “не лише системну єдність економічних, соціальних та екологічних видів та аспектів діяльності, але й іманентних взаємозв'язків розвитку та безпеки, скоріше забезпечення безпеки через розвиток і розвиток через забезпечення безпеки” [15]. У такому розумінні завдання реалізації принципів та механізмів забезпечення сталого розвитку має належати не лише органам державної влади у сфері національної безпеки, але й органам місцевого самоврядування і всім інститутам соціальної діяльності, які покликані охороняти соціальну, екологічну й економічну безпеку через розвиток діяльності у певному предметному напрямку [16]. Відповідно до цього підходу, А. Урсул та Т. Урсул наполягають на необхідності “формування глобальної безпеки, яка, загалом, має здійснюватися посередництвом “захисних” структур та форм діяльності” [17].

Водночас теоретико-методологічне обґрунтування поняття сталого розвитку знайшло певне відчуження у концепції відомого пострадянського вченого з питань глобальної динаміки Н. Моїсеєва. На його думку, “вислів “sustainable development” важко перекладається на інші мови, а найправильнішим його перекладом є “розвиток, узгоджений зі станом природи та її законами” [18]. При цьому автор цього висловлювання наголошує на принциповій неприпустимості використання поняття “сталій розвиток”, оскільки у такому варіанті його перекладу він містить певний алогізм, що безпосередньо пов'язано із тим, що “поняття розвиток – антипод поняття сталості та стабільності... сталого розвитку просто не може бути, адже якщо є “розвиток”, то “стабільності” вже не має” [19]. Саме тому, продовжуючи таку думку, висловлюється пропозиція замінити поняття “сталій розвиток суспільства” поняттям “структурна сталість”, під яким учений розуміє “якісну тотожність (правильно визначена мета функціонування системи та віднайдені відповідні їй засоби, які слугують досягненню кінцевої мети) систем при зміні їх різних параметрів” [20].

Загалом, більшість учених у сталому розвитку вбачає складну систему факторів та компонентів, важливими характеристиками якої є: несистемна комплексність; цілеспрямованість; неадитивність; еквіфінальність; емерджентність прагнення до створення та підтримання стану гомеостазу. Ця система обумовлюючих факторів безпосередньо характеризує сталій розвиток як відкриту динамічну систему, здатну до самозабезпечення сталості процесів динамічної трансформації його складових елементів. Тому сталість як критеріальний атрибут забезпечення сталого розвитку може бути

виражена “через здатність системи до самозбереження”, спроможність “обумовлення життєздатності та адаптації системи до мінливих умов зовнішнього середовища” [21]. Із цього приводу також було зазначено, що сталість соціальних систем може розглядатись як “інваріант, стан системи або структура, спосіб функціонування чи траєкторія саморозвитку. Вибір інваріанту залежить як від властивостей системи, так і від цілей розвитку. Сталою є система, здатна зберігати інваріант протягом певного періоду, який перевищує стан зміни інваріанту (перехідний період)” [22]. Такий підхід дозволяє чітко ідентифікувати принципову методологічну відмінність умов сталого розвитку та умов перехідного періоду у розвитку сучасного суспільства.

Аналіз концепцій та теорій розуміння змісту сталого розвитку дозволяє виокремити 7 основних підходів, які відіграли важливу теоретико-методологічну роль у розробленні предметного поля цієї проблематики в межах розуміння емерджентного динамізму поняття розвитку як такого (рис. 5).

Рис. 5. Теоретичні підходи до розуміння поняття “сталий розвиток територіальних громад”

Загалом, сталий розвиток – це процес досягнення цілей спрямованої еволюції людства, що передбачає його кероване сприйняття підтримці здатності природних систем до самовідновлення та збереження ресурсів, від яких залежить економічний та соціальний розвиток нинішнього та майбутніх поколінь. Це – неформаційна парадигма здійснення економічних і соціальних змін так, щоб експлуатація природних ресурсів, орієнтація науково-

технічного розвитку, розвиток особистості та організаційно-інституційні зміни в управлінських системах узгоджувалися між собою і сприяли зміцненню наявного і майбутнього потенціалу територіальних громад для задоволення потреб людини, підвищення якості життя соціуму в багатстві, рівності та соціо-еколого-економічній, інформаційній і геополітичній безпеці. З економічного боку, сталий розвиток – це формування економіки нового, інформаційно-постіндустріального типу, що базується на синтезі накопичених та оновлених знань й здатності їх застосування для максимізації економічного ефекту від господарської діяльності за мінімізації екологічних та соціальних витрат; орієнтація господарських систем територіальних утворень на формування продуктів та послуг високої доданої вартості, що значно перевищує натуральну. Із соціального боку, сталий розвиток – це керована еволюція суспільства, базована на знаннях та стійкій спроможності до розвитку інтелектуального потенціалу націй. З екологічного боку, сталий розвиток – це усталений процес забезпечення екологічної безпеки територій як захист від втручання людей в її екосистемний організм у процесі соціально-господарської та економічної діяльності.

Висновки

Загалом, в умовах глобалізованих соціально-економічних трансформацій та загострення екологічних дисбалансів, сталий розвиток необхідно представити процесом досягнення цілей спрямованої еволюції людства, що передбачає його кероване сприяння підтримці здатності природних систем до самовідновлення та збереження ресурсів, від яких залежить економічний та соціальний розвиток нинішнього та майбутніх поколінь. Із позиції державного управління це поняття описує процес “розумного” управління ресурсами держави та її територій (людські, інтелектуальні, природні багатства та корисні копалини, економічні, фінансові): побудова ефективної економічної системи, орієнтованої на виготовлення готової продукції високої доданої вартості в режимі орієнтації на побудову завершених циклів виробництва; сприяння максимальному енерго- та ресурсозбереженню; справедливий/еквівалентний докладеним зусиллям розподіл національного багатства.

Список використаної літератури

1. Our Common Future [Electronic resource] : Report of the World Commission on Environment and Development. — Annex to A/42/427 / Development and International Cooperation: Environment. — August 1987. — Access mode : <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
2. Report of the World Summit on Sustainable Development // A/CONF.199/20 [Electronic resource]. — 2002. — 4 Sept. — Access mode : <http://www.un-documents.net/aconf199-20.pdf>.
3. United Nations Conference on Sustainable Development or Rio +20 / UNCSD [Electronic resource]. — 2012. — Access mode : <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20>.
4. Надоша О. В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів / О. В. Надоша // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. — 2011. — № 10. — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341>.
5. Там само.
6. Turcotte D. Fractals and Chaos in Geology and Geophysics [Text] / D. Turcotte. — N.-Y. : Cambridge Univ. Press, 1997. — P. 43.

7. Стигліц Д. Глобалізація та її тягар [Текст] / Д. Стигліц; пер. з англ. — К. : Академія, 2003. — С. 43.
8. Our Common Future...
9. Надоша О. В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку...
10. Освіта для сталого розвитку. Освіта і наука на порозі третього тисячоліття // Тези міжнародного конгресу до 50-ліття ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unesco.org/education/desd>.
11. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие [Текст] / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. — М. : ИНФРА-м, 2000. — С. 158.
12. Урсул А. Д. Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия [Текст] / А. Д. Урсул. — М. : Прогресс, 2008. — С. 43.
13. Романович А. Л. Перспективы развития и обеспечение безопасности: философско-методологические проблемы [Текст] / А. Л. Романович. — М. : МГУК, 2002. — С. 185.
14. Там же. — С. 194.
15. Урсул А. Д. Становление и сущность устойчивого развития // Введение в теорию устойчивого развития [Текст] : курс лекц. / А. Д. Урсул, Т. А. Урсул ; под ред. Н. М. Мамедова. — М. : [б. и.], 2002. — С. 26.
16. Надоша О. В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку...
17. Урсул А. Д. Становление и сущность устойчивого развития... — С. 219.
18. Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития [Текст] / Н. Н. Моисеев. — М. : Наука, 1987. — С. 74.
19. Там же. — С. 98.
20. Калінін В. Б. Сталий розвиток [Текст] : підручник / В. Б. Калінін, Д. С. Єрмаков. — М. : Наука, 2007. — С. 57.
21. UNDP Policy Paper: How to make local development work // Selected practices from Europe and the CIS, UNDP [Electronic resource]. — 2002. — Access mode : <http://www.eurasia.undp.org>.
22. Гор А. Земля на чаше весов [Текст] / А. Гор. — М. : Республика, 1995. — С. 53.

*Стаття надійшла до редакції 27.03.2017
Схвалена до друку редколегією 18.04.2017*

O. Matveieva

IMPERATIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES AND ITS GENERAL THEORETICAL FRAMEWORK

This article investigates general theoretical framework for sustainable development of territorial communities that under permanent aggravation of crisis phenomena in social, environmental and economic spheres of social being have attained features of imperatives. The main components of this concept in its three-pronged structure are examined. The author presents the definition of this concept in the light of interconnectedness and synergetic unity of its structural components.

Keywords: sustainable development of territorial communities, public administration, economic component, social component, environmental component.